

Duże stają się większe

**Wydaje się, że jest tylko jedna przyczyna skryta za wszelkimi formami społecznej nędzy: rozmiar...
Gdziekolwiek coś jest niedobre, jest za duże.**

Leopold Kohr „The Breakdown of Nations”¹

Stały i gwałtowny wzrost zostałyby uznany za niezdrowy - i w dłuższej perspektywie niemożliwy - w prawie każdej, rzeczywistości innej niż ekonomiczna. Jednak w tym świecie o ograniczonej perspektywie, wzrost uznano za miernik sukcesu. Nigdzie nie jest to bardziej widoczne, niż w dorocznych raportach korporacji, które zazwyczaj bardziej opiewają przyszły rozwój niż sukcesy z przeszłości.

Najbardziej znanym znakiem firmowym na świecie jest Coca-Cola; produkty tej firmy są sprzedawane w 195 krajach, wytwarzając roczny przychód w wysokości, ponad 16 miliardów dolarów. Rynki finansowe naciskają jednak na dalszą ekspansję, co nie pozostawia firmie innej możliwości, jak tylko dalszy rozrost:

„Każdy członek wielkiej rodziny Coca-Coli budzi się co rano wiedząc, że cała 5,6 miliardowa populacja ludzka będzie miała tego dnia pragnienie. Jeśli sprawimy, że nikt z tych 5,6 miliarda ludzi nie będzie mógł uciec od Coca-Coli... wówczas zapewnimy sobie sukces na wiele lat. Innej możliwości nie ma”²

Jeśli rozrost jest tym, czego się wymaga od korporacji, to spełniły one ten postulat aż z nadwyżką - częściowo przez ekspansję na rynki poza granicami państw, w których zostały założone. W ciągu ostatniego półwiecza gospodarka światowa uległa znacznemu rozrostowi, a handel międzynarodowy rozwinął się jeszcze gwałtowniej. Wartość towarów i usług produkowanych na świecie między 1990 a 1992 rokiem wzrosła pięciokrotnie, a wartość wymiany międzynarodowej w tym samym czasie wzrastała dwukrotnie szybciej, aż o jedenaście razy.

Mania wchłaniania

Kiedy korporacja rośnie, w końcu osiąga granice wyznaczone przez rynek, na którym działa. Jedynym sposobem na utrzymanie wzrostu staje się więc przejęcie innych firm lub konsolidacja z konkurencją. W USA pierwsza wielka fala fuzji pojawiła się na przełomie stuleci, kiedy blisko 1/3 majątku narodowego znalazło się w rękach zarządów zaledwie 318 wielkich korporacji³. Od tej pory fuzje i wchłonięcia stały się chlebem powszednim gospodarki. Na przykład między 1956 a 1968 amerykańskie koncerny paliwowe przejęły ponad 200 mniejszych konkurentów. Ferwor rozregulowania rynku lat 80-tych przyniósł kolejne szaleństwo konsolidacji: tylko na rynku żywności i napojów, w ciągu dekady można było zobaczyć ponad 450 fuzji W Europie i dalszych 400 w USA.

Gospodarka globalna doprowadziła obecnie do kolejnej eksplozji konsolidacji. Opierając się na przekonaniu, że większe musi być lepsze i bardziej konkurencyjne na rynkach światowych, korporacje, które już są wielkie, poszukują możliwości dalszego rozwoju.

Kiedy korporacje rządzą gospodarką

Współcześnie istnieje ponad 40 tys. ponadnarodowych korporacji, większość w krajach

przemysłowych; w ich rękach znajduje się 3/4 światowego eksportu i importu, a ich obroty sięgają 5,5 tryliona, dolarów⁴. W swojej książce „When Corporations Rule the World”, David Korten przytacza konkretną statystykę:

- 500 największych korporacji świata kontroluje obecnie 25% światowej produkcji;
- 300 największych korporacji (z wyłączeniem instytucji finansowych) posiada około 25% światowych aktywów majątkowych;
- 50 największych banków komercyjnych i rozmaitych spółek finansowych kontroluje blisko 60% całego światowego kapitału.

Te liczby znakomicie obrazują tezę Kortena, że „silniejsza kontrola rynków i produkcji w rękach kilku firm jest trendem ogólnoświatowym”.⁵ To, co już jest duże, staje się znacznie większe.

Konsolidacja tak wielkiej części majątku i władzy w rękach kilku zaledwie ponadnarodowych korporacji musi martwić tych, którzy cenią sobie zasady demokracji. Chociaż „skorporowany” świat z pewnością nie jest ślepy na tę niesłychaną władzę, bardziej skłonny jest jednak do podziwu niż ubolewania nad konsekwencjami takiego stanu rzeczy. Oto dwustronicowe ogłoszenie w magazynie reklamowym „Adweek” pokazywało fotografie Hitlera, Lenina, Napoleona... i butelki Coca-Coli. Slogan reklamowy głosił z dumą: „Tylko jedna kampania podbiła świat”⁶

Żegnajcie, małe firmy

Popatrzmy na przeciwny koniec skali i zobaczmy, jak widzie się tym firmom. Nie jest to bynajmniej takie proste, jak mogłoby się wydawać, ponieważ skala całości gospodarki uległa powiększeniu, więc definicja „małej firmy” również zmieniła się razem z nią. W Stanach Zjednoczonych zadaniem Agencji d/s Małej Przedsiębiorczości (SBA) jest wg jej własnych słów - „pomoc, doradztwo i ochrona interesów małych firm.”⁷ Kiedy Agencja została założona w 1953 roku, „mała firma” oznaczała zakład produkcyjny zatrudniający mniej niż 100 osób, z obrotem ze sprzedaży hurtowej poniżej 200 tys. dolarów rocznie oraz z obrotami z innych form sprzedaży nie większymi niż 50 tys. dolarów rocznie. W tamtym czasie zaledwie 10% firm amerykańskich nie mieściło się w tym standardzie.⁸

Obecnie SBA uważa za „małą firmę” znacznie większe przedsiębiorstwo: maksymalna liczba zatrudnionych zwiększyła się pięciokrotnie (do 500 pracowników), a w pewnych działach przemysłu (wliczając w to fabryki broni, telekomunikację i usługi lotnicze) firma może mieć 1 500 zatrudnionych i wciąż być uznawana za „małą”. Dla większości firm z sektora handlu i usług, górna granica rocznych obrotów wzrosła do 5 milionów dolarów. Jeśli pojęcie „mała firma” kojarzy ci się ze sklepem na rogu, może wydać się zaskakujące, że SBA uważa za „małe” również supermarkety z obrotami powyżej 20 milionów dolarów rocznie. W ten sposób w kategorii „małej” firmy mieści się 99% amerykańskich przedsiębiorstw. Nawet największe z nich są drobnicą wobec naprawdę grubych ryb: pozostałe 1% gigantów zatrudniało ponad 40% wszystkich pracowników sektora prywatnego (dane z 1990r).⁹

Wzrost tych olbrzymów odbywał się w znacznej części kosztem najmniejszych. Badania w USA pokazały, że 5 lat po otwarciu nowego centrum Wal-Mart, sklepy w promieniu 20 mil straciły przeciętnie 19% sprzedaży detalicznej. Dla wielu miejscowych handlowców, w wyniku tej straty, przetrwanie nie było możliwe. Średni rezultat można oszacować na podstawie doświadczeń z miasta w stanie Iowa, gdzie w ślad za otwarciem hipermarketu Wal-Mart przyszedł upadek ośmiu mniejszych firm - m.in. sklepu z wyrobami metalowymi, trzech sklepów odzieżowych, apteki, sklepu obuwniczego, domu towarowego i innych pomniejszych sklepików. 10

Niestety, ta tendencja nie ogranicza się wyłącznie do Stanów Zjednoczonych. W Anglii megastore otwarty w 1989 roku kosztował handel. w centrum pobliskiego miasta utratę 70% obrotów w ciągu 4

lat; firmy w co najmniej dziesięciu pobliskich miasteczkach również straciły zyski.¹¹ Od 1991 roku, odkąd we Włoszech nastąpiła era wielkich centrów handlowych, znanych tu jako ipermercati, doszło do upadku 370 tysięcy małych firm-rodzinnych. W czasie krótszym niż dekada, połowa sklepów spożywczych i jedna trzecia małych sklepów wypadła z biznesu.¹²

Małe gospodarstwa a agrobiznes

Rozwój wielkich przedsiębiorstw kosztem mniejszych firm okazał się szczególnie widoczny w rolnictwie. W Stanach Zjednoczonych małe gospodarstwa ciągle są w odwrocie i to już od pokoleń. Kiedy bankrutują, ich ziemia jest wchłaniana przez większe farmy, a rezultatem tego procesu jest trzykrotne powiększenie rozmiaru przeciętnego gospodarstwa na przestrzeni między 1935 i 1987.¹³ Wielkie farmy potrzebują także coraz mniej pracowników: tylko między 1950 a 1955 amerykańskie rolnictwo zmniejszyło zatrudnienie o milion osób.¹⁴ Ten trend utrzymuje się od dawna do tego stopnia, że obecnie mniej niż 3% całej siły roboczej w Stanach pracuje bezpośrednio na farmach; nawet przy tak niewielkiej ilości małych gospodarstw, wciąż znikają one z szybkością 30 000 farm rocznie.¹⁵

Tendencja taka widoczna jest najwyraźniej w Stanach Zjednoczonych, ale mamy z nią do czynienia w całym przemysłowym świecie. W Wielkiej Brytanii, pod koniec II wojny światowej działało ponad 450 000 gospodarstw, większość z nich o powierzchni poniżej 50 akrów. Dzisiaj istnieje jedynie połowa z nich. Jeszcze w roku 1970 w Wielkiej Brytanii istniało ponad 100 000 farm mlecznych. Około 30 000 zniknęło w ciągu lat 70-tych, a dalsze 20 000 upadło podczas kolejnej dekady. Farmy mleczne wciąż znikają z pejzażu Anglii i Walii z szybkością 100 gospodarstw miesięcznie, choć i tak już wcześniej zostały zdziśiatkowane.¹⁶

Podczas gdy małe gospodarstwa w Wielkiej Brytanii walczą o przetrwanie, wielkie farmy kwitną: szacuje się, że te największe, czyli 10% wszystkich obecnych gospodarstw, wytwarza połowę brytyjskiej produkcji rolnej, a niektórzy analitycy twierdzą, że aby np. uprawa zboża przynosiła dochód, musi posiadać co najmniej 800 akrów (ok. 330 ha) lub więcej. Tendencja do zwiększania rozmiaru farm idzie w parze z uprzemysłowieniem rolnictwa, a tradycja gospodarowania ziemią zostaje zastąpiona przez obsesję produkcji i krótkoterminowych zysków.

Zanikowi małych gospodarstw towarzyszy marginalizacja terenów wiejskich.. W ciągu ostatnich 10 lat brytyjskie rolnictwo utraciło 88 000 miejsc pracy. Pozbawieni podstawy swojej egzystencji mieszkańcy wsi nie mają innego wyboru migrują do wielkich ośrodków miejskich, zostawiając za sobą miasteczka i wsie pozbawione gospodarczej oraz kulturowej vitalności. Ekonomiczną chorobę wsi dodatkowo pogarsza jeszcze inwazja sieci handlowych, które zastępują małe sklepy detaliczne będące w posiadaniu miejscowych mieszkańców. Podczas gdy zyski tych ostatnich wracają w jakimś stopniu z powrotem do krwioobrotu miejscowej gospodarki, wielkie sieci handlowe wysysają soki żywotne miejscowego rynku i transferują je wprost do zarządów korporacji - gdzie napędzają dalszy ich wzrost, a także powiększają portfele akcjonariuszy, jeśli wracają do lokalnej społeczności, to jedynie w stopniu minimalnym. Badania pokazują, że z pieniędzy wydanych w typowej restauracji McDonald'sa, blisko 75% opuszcza miejscowy rynek.¹⁷ Inne badania pokazały, że Wal-Mart, który sytuuje większość swoich olbrzymich sklepów na terenach wiejskich, na każde dwa stworzone przez siebie miejsca pracy, niszczy trzy już istniejące.¹⁸

Narodziny megalopolis

W całym przemysłowym świecie istnieje mniej niż jedno gospodarstwo na 1000 osób. Na przykład w Japonii przez urbanizację spowodowaną wchłonięciem 2 500 wsi przez powstanie megalopolis na stałe.

Cóż więc oznacza „małe” i „lokalne”?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Steven Gorelick
tłum. Anna Nacher

Fragment niniejszy jest częścią książki Stevena Gorelicka „Small is Beautiful, Big is Subsidized. How our taxes contribute to social and environmental breakdown” (International Society for Ecology & Culture, 1998) przygotowywanej do druku przez „Pracownię na rzecz wszystkich istot”.

- 1 Leopold Kohr, *The Breakdown of Nations* (New York: E.P. Dutton, 1978, str. xviii).
- 2 Coca-Cola Corporation, 1993 Annual Report, str. 8.
- 3 Robert B. Reich, *The Work of Nations* (New York: Alfred A. Knopf, 1991), str. 36.
- 4 Chakravarthi Raghavan “TNCs control two-thirds of the world economy, *Third World Resurgence* nr 65/66, str. 31-32.
- 5 David Korten, *When Corporations Rule the World*, str. 221.
- 6 Cytowane przez Alaina Thein Durninga w “Can't Uve Without If”, *Worldwatch*, maj-czerwiec 1993, str. 10.
- 7 “SBA Profile: Who we are and what we do”, SBA, Washington DC, trzecia edycja, 1996.

8 Encyclopedia Americana, wydanie z 1991, str. 48.

9 Jeremy Rifkin, *The End of Work* (New York:G.P. Putnam, 1996), str. 10.

10 Kai Mander i Alex Boston: "Wal-Mart: Global Retailer", w *The Case Against Global Economy* (San Francisco: Sierra Club, 1996), str. 337.

¹¹ Tim Lang i Hugh Raven: "Who Will tame the Supermarkets?", *The Ecologist*, vol. 24 nr 4, lipiec/sierpień 1994, str. 123.

12 Vania Grandi, "Small Grocers Disappearing into History as Superstores Emerge in Italy, Burlington Free Press, styczeń 2, 1998, str. 6B.

13 Jeremy Rifkin, *The End of Work*, str. 110.

14 Earl O. Heady, "The Agriculture of the U.S.", *Scientific American*, wrzesień 1976, str. 107-127. Za Wandall Berry, *The Unsettling of America*, str. 162.

15 A.V. Krebs, "Farm Subsidies: Myth vs. Reality", *The Agribusiness Examiner*, kwiecień-maj 1995, str. 5.

16 Graham Harvey, *The Killing of the Countryside* (London: Jonathan Cape, 1997), str. 9, 47, 70-71; Robin Page, "Havoc wrought by the drive for 'efficiency'", *Daily Telegraph*, 15 czerwca, 1996, str. 3.

17 od Roman Szala, *Korporacja Sals*, str. 88-9.

18 od Roman Szala, *Korporacja Sals*, str. 88-9.